

УДК 81'27

А. М. Науменко

МОВА І ДІАЛОГ КУЛЬТУР

У статті розглядаються сучасні українські лінгвістичні, культурологічні та філософські аргументи за і проти діалогу культур за умов глобалізації.

Ключові слова: історія, мова, переклад, культура, діалог.

В статье анализируются современные украинские лингвистические, культурологические и философские аргументы за и против диалога культур в условиях глобализации.

Ключевые слова: история, язык, перевод, культура, диалог.

This article is devoted to the analysis of linguistic, culturological and philo-sophic arguments for and contra dialogues of cultures.

Key words: history, language, translation, culture, dialogue.

Зараз в Україні стало занадто політично і навіть науково модним зіставлення її з іншими країнами або протиставлення її їм, щоб підкреслити таким чином спорідненість у першому випадку та акцентувати самотність в іншому. Так, наприклад, в українському уряді є департамент з євроінтеграції України і чомусь немає департаментів із самостійності української політики або ж з її плюралістичності. Так, вчорашній український президент (Кучма Л. Д.) назвав свої книжкові політичні одкровення “Україна *не* Росія”, хоча за логікою наукової політичної думки та східнослов’янської історії повинен був би назвати їх “Україна *і* Росія”. Так, націоналістично налаштовані теологи України та їх однодумці за її межами войовничо доводять прямо-таки доленосну необхідність тяжіння України до католицизму, або до греко-римської церкви, або до уніатської, але чомусь не до для українського народу традиційного і дійсно життєдайного православ’я.

Невже наведені приклади буцімто широкого і буцімто об'єктивного протиставлення України її вистражданій слов'янській історії, приклади майже рабського прислугування неукраїнській ментальності є справжнім *новим* мисленням?!

Зрозуміло, що — ні! Бо як тоді бути з прокламованою та вже широко використаною доктриною глобалізації культури, економіки, політики тощо на всій нашій Землі?

А про те, що явище тотальної глобалізації життя на нашій планеті (тобто поступового й неминучого розчинення етносів у єдиній культурно-етичній рідині) існує в дійсності, свідчать не тільки, та й не стільки спільні зусилля розвинутих країн, а й історія цивілізацій на Землі. Широко відомо, що християнство прийшло до людства як релігійна доктрина й політика насильницької духовної глобалізації і вже 2 тисячі років намагається, щоправда, без значного політичного успіху, глобалізовано згвалтувати людство. Та й іудаїзм, який ще задовго до християнства вважав себе єдиною світовою релігією і тому не міг не розп'яти Христа, бо той (широ кажучи, про що замовчує офіційне християнство, не він, а його апостол Павло, так що так зване “християнство” є насправді стовідсотковим “навлікіанством”) пропагував право на життя не тільки їдеїв, а й усіх інших етносів, теж, втративши протягом трьох тисяч років свою теологічну силу і навіть мову свого Святого Письма (Тори), почав з кінця ХІХ ст. під політичним й психологічним впливом ним вигаданого так званого “соціал-демократизму” войовничо глобалізувати спочатку своїх одновірців, а потім і інші етноси. Те ж саме активне насильницьке глобалізування творить в останні десятиріччя і іслам, а там, за хронологічно недалеким обрієм, вже підступає до нечорнокожих цивілізацій негритюд зі своєю прокрустовою моделлю глобалізації.

Отже, на тлі такої могутньої, руйнівної, тотальної глобалізації як може вижити криклива, але безпорадна самостійність та незалежність окремого етносу, тобто стародавній хворобливий націоналізм конкретної країни, модно названий сьогодні псевдонауковим словосполученням “національна самоідентифікація”? Теоретично вважається, що це може здійснитися лише на терені політики та її матеріальної бази — економіки. Але практика показує й доводить, що таке твердження не відповідає дійсності з двох чинників: по-перше, національна самоідентифікація зумовлюється не сьогоднішнім і не

політико-економічними підвалинами соціуму, а історією етносу та його мовою (тобто колективною генною пам'яттю), а по-друге, в добу вибухової науково-технічної революції, коли виробничі процеси, лівовою часткою за своєю суттю технічні, тобто національно незабарвлені, безвинятково впливають на всі інші, в тому числі і розумові, перебудовують їх, уніфікують і породжують нові та всепланетні, виживання окремого етносу — це у кращому випадку поетичний міф, а у гіршому є політична брехня.

У сьогоденному соціальному житті вижити може лише цивілізація, яку складають незліченні малі й великі етноси, кожен з котрих повинен розчинитися у цій цивілізації духовно, щоб залишитися фізично.

Отже, проблема національної самоідентифікації — це насамперед проблема діалогу цивілізацій, точніше; їх культур. Давайте розглянемо цю проблему детальніше.

Зрозуміло логічно, що діалог культур — це толерантність або воєвничість культур одна до одної. З самого початку тут треба акцентувати той факт, що говорити про діалог культур неможливо без аналізу мови, її місця й ролі в цьому процесі, її відношення до національної моделі мислення, яка, без сумніву, суттєво впливає на діалог культур. Якщо встановити для названих процесів ціннісну ієрархію, то має сенс відповісти спочатку на запитання, на якому шаблі цієї градації, унизу чи угорі, буде знаходитися мова. Буде вона самою останньою серед інших цінностей, або ж, як казали французькі аристократи XVI–XVII ст. про королівську владу, першою серед рівних, або взагалі вона буде самою першою, щоб зміг відбутися акт мовлення як передмова реалізації культури.

Об'єктивна відповідь на ці запитання криється у чисто філософській сфері (в рішенні проблеми щодо головної функції мови: є мова насамперед засобом спілкування між людьми чи перш за все засобом пізнання світу), але при поверховому підході до них відповідь часто-густо береться зі сфери побутової: мова є буцімто другорядним явищем, бо культура виступає скоріш як наслідок матеріальної, а не духовної діяльності, якою і є мова. В самій сучасній дійсності все значно складніше, взаємовпливно: в ній на перше місце інколи виступає культура, а інколи мова, але в історичному аналізі, тобто в генезисі цих проблем, відповідь буде простою й прозорою. Справа в тому, що мову треба на філософському рівні розглядати і в першу, і в другу, і на-

віть у будь-яку наступну чергу як засіб пізнання світу людиною і лише потім — як знаряддя спілкування з собі подібною істотою. При цьому треба добре уяснити, що світ пізнається одночасно не тільки за допомогою мови як інструменту, але й через мову, бо картину пізаного світу буде завжди обмежувати мова. Якраз тому, хоч це і лунає парадоксально, світ будь-якого народу (точніше: уявлення народу про світ) буде саме такий, якою є його мова. Альберт Ейнштейн, який не був філологом за освітою, але оцінював світ цілісно, тобто філологічно, якимось ідею залежності пізнання від мови висловив у формі твердження про те, що він “свою” теорію відносності спочатку знайшов у мові, а лише потім обґрунтував її існування в самій дійсності.

Отже, культура є наслідком духовно-практичної діяльності цивілізації і тому не може реалізувати себе в жодній сфері без використання мови. Чи не тому тварини, що теж діють матеріально (будують гнізда, добувають харч з використанням допоміжних засобів тощо) не мають культури, бо не володіють мовою як засобом та джерелом пізнання світу? Повторюю: не володіють мовою як засобом та джерелом пізнання світу, бо серед багатьох вчених давно вже існує думка, що тварини володіють мовою як знаряддям спілкування.

Таким чином, не може не бути істинним висновок, що будь-які системи культурологів будуть необ’єктивними без урахування лінгвістичного чинника. Цілком зрозуміло, що мова тут йде про загальнофілософський підхід до проблеми, тобто про онтологічний аспект мови і культури; аспект, без сумніву, значущий, бо він допомагає зрозуміти сутність цих обох феноменів, витоки їх взаємовідносин. Але є тут ще й другий, значно більш вагомий аспект, так би мовити, синхронний, або, у конкретнофілософському тлумаченні, гносеологічний, без якого неможливо зрозуміти сьогоденний склад речей, науково оцінити їх. Нема потреби аргументувати той факт, що сучасна людина приходить у світ як у мовну й культурну ситуацію, що створена до та для неї й формує її (людину). Більш того: людина народжується вже з цією ситуацією, бо генна пам’ять не дозволяє людині бути Іваном, що забуває свою спорідненість з одноплемінниками, навіть якщо він і бажає цього, як це сьогодні спробують робити вчорашні слов’янські побратими.

І залежність тут між мовою і культурою, між мовою і світом зовсім інша і більш складна, ніж у першому, онтологічному випадку. На

авансцену тут висовується не випереджаючий вплив мови на формування уявлень індивіду про буття і, отже, на породження культури людиною, а зовсім навпаки: випереджаючий вплив уже існуючої культури на мовлення індивіда (тобто на відбір ним вже наявних мовних засобів), а також на його, як це влучно назвав відомий літературознавець XIX ст., *“світоспоглядання”* (в оригіналі — *“миросозерцание”* [1, с. 22]); якщо в першій, онтологічній ситуації з невідхильною неминучістю діє принцип *“Яка мова народу, такий і його окультурений світ”*, то в другому, гносеологічному випадку з неменшою детермінованістю працює постулат: *“Яка культура народу, така і мова індивіда”*. Все останнє (наприклад, гасло сьгоднішніх українських націоналістів про відродження культури через насильне поширення та впровадження української мови), щоб там не казали, — це ті самі добрі наміри, якими, як звісно, вибукувано шлях до пекла, або ж це буцімто медоточиві поради власника цього пекла.

Майже всі ми, не зважаючи на багатомісячну практику таких відносин, все ж таки продовжуємо теоретично сприймати як аксіому (тобто на віру, без доказів) твердження, що світове людство для свого щасливого розвитку потребує сьгодні планетарного мислення (тобто: всі — як один), котре, мовляв, неможливе без діалогу (тобто співробітництва, співрозуміння) культур. При цьому майже автоматично мається на увазі, що мислення і культура у своєму кінцево-логічному розумінні як суттєвості є взаємними тотожностями, до яких вони сьгодні ще людством недорозвинуті, але воно це обов'язково зробить, інакше ж бо — екологічна, соціальна та ще якась-там катастрофа. Більш того: не менш автоматично розуміється й логічна тотожність усіх культур, бо, мовляв, якщо культура хоче існувати, вона ж повинна зрозуміти, що треба дати місце під сонцем і культурі іншій.

Зовсім легко забувається при цьому дійсно аксіологічний постулат, що культура як явище (тобто за своїм виникненням) є не природною реальністю, а наслідком людської дії, а люди користуються ідеями, які породжуються суттю їх цивілізацій. Наприклад: *після нас хоч потоп* (це — християнство), *священна війна з невірними* (це — іслам), *не поклоняйся богам чужим, а порозбивай їхні стовпи* (це — іудаїзм). Подібні приклади зводяться до аргументу, що твердження про необхідність планетаризму у мисленні людства та функціонуванні його культур (твердження вірне, світовим людством вистраждане) не

є рівноцінним думці про можливість цього планетаризму. В основі такої підміни понять (необхідність — можливість) лежить улюблений європейською цивілізацією монізм, який визнає істинним лише одне твердження про будь-яке явище. Але світова практика показала й довела, що монізм веде лише у глухий кут, бо істин є стільки, скільки стверджуючих (якщо вони, звичайна річ, спираються на об'єктивне вивчення явища), та й шляхів до кожної істини не менше.

Визнання плюралізму істин та шляхів до них дозволяє дійти висновку, що кожна культура буде мати своє уявлення про можливий розвиток світових подій, яке лише за теорією ймовірностей (тобто випадково!) може співпадати з уявленням іншої культури. Тоді й виникає потреба у діалозі культур. Але буде то діалог, який сподівається почути європейський монізм: співробітництво, порозуміння [2]? Щоб відповісти на це запитання, треба хоча б торкнутися суттєвості таких категорій, як “культура та “діалог”. Раніше мною вже було сказано, що культура є наслідком духовно-практичної діяльності цивілізації, а остання існує лише за умови наявності у неї принципу виживання. Більш того: за своєю суттю культура є сукупністю суспільних дозволів і табу, які спрямовані на виживання колективу (не індивіда!), і якщо виживання для якоїсь-то цивілізації йде лише шляхом войовничого світогляду, то про яке співробітництво з іншими культурами може тут йти мова?! Казав, же відомий вихованець буддійської культури Мао Цзедун, що *треба спалити у полум'ї атомної війни половину людства, щоб друга половина жила щасливо* (і з ним погоджувалися маси!). А хіба не про те ж саме твердила радянська цивілізація у своєму заклик “*Ми на горі всім буржуям мировий пожеар роздуем!*”? А її попередниця — цивілізація комуністична — у своєму “**Інтернаціоналі**” хіба не вимагала того ж самого: “*Кипить наш розум скаламучений й до бою смертного готовий!*”? І йшли ж на смертний бій на горі всім людям, а не тільки буржуям!

А проте, подібні приклади можуть підвести до помилкового висновку, що войовничою тут виступає не буддійська, не християнська, не іудейська цивілізація, а лише комуністична ідеологія. Зовсім ні, не в комунізмі тут справа. Хіба не аналогічно, не нищівно, не убивчо зробив Бог Старого Завіту, коли наслав на всіх, крім улюбленого Ноя, Великий Потоп?! Хіба не аналогічно, не войовничо за своєю філософською суттю висловлювались представники римської культури

(яка разом із візантійською випестувала й нас східнослов'ян, та й багатьох європейців): “*Si vis pacem para bellum*” — “**Якщо хочеш миру, то готуйся до війни**”? Хіба не цей принцип “*para bellum*” (тобто “**готуйся до війни**”), який матеріалізував себе в образі парабелума, пістолі самозарядної, став символом ХХ і тим більше ХХІ ст.?! Згадаємо про англійців і бурів, більшовиків і опозицію, фашизм і євреїв, червоних кхмерів і кампучійців, Азербайджан і Вірменію, Ізраїль і арабів, Англію і ірландців, Іспанію і басків, Росію і Чечню, США і Ірак, сучасних християн на чолі з Америкою і мусульман на чолі з фундаменталістами тощо, бо цьому переліку немає кінця.

Отже, “горбату” цивілізацію випрямить лише могила, і діалог тут не допоможе, бо він є спілкуванням, у процесі якого порозуміння (а тим більше наступної взаємодії) може й не наступити. Бо через які б прояви культури не відбувався діалог (торгівля, туризм тощо), головним його засобом буде мова в її усній або письмовій формі. А мова, будучи, з одного боку, породженням культури, а з другого — її джерелом, не може не спиратися на все ті ж дозволи й табу виживання, на яких тримається вся цивілізація.

А та існує остільки, як вже було відзначено раніше, оскільки в ній є свої принципи виживання, котрі не може повторити цивілізація інша. Такі принципи зветься оригінальними, а оригінал точно перекладеним бути не може, бо передається лише у вельми далекій відносності; теорія перекладу (не кажучи вже про його практику) це давно вже довела. А якщо немає точного перекладу, то будь-який діалог перетворюється на монолог глухих, як у відомому українському анекдоті: “*Куме, ти по рибу?*” — “*Ні, я по рибу*”. — “*А я думав, що ти по рибу*”.

Отже, національна специфіка світосприймання і породжує цивілізацію: якщо такої специфіки у світосприйнятті немає — не буде й іншої цивілізації. Якщо ж немає точного перекладу, то не може й бути порозуміння у діалозі. Звичайно, культури вступають у діалог, але не для того, щоб порозумітися, а для того, щоб визнати слабкі місця одна одної. І вдарити по них. І друга культура загине або переможе. Або заключить перемир'я. До наступного разу.

“*Парабелум*” (або *para bellum*), тобто пістоля, яку приставлено до скроні співрозмовника, це і є діалог культур.

А духовний розвиток людини проходить при цьому у межах своєї, національної культури. Не без впливу, звичайно, так званого “*діало-*

гу культури”, але з тотальною перевагою своєї культури. Яскравіший приклад тому є сіонізм, фундаменталізм, негритюд тощо як ідеології цілісних замкнених цивілізацій, що перемагають інші цивілізації без усякого порозуміння, лише за рахунок діалогу як “*парабелуму*” (*para bellum*) у досить затаєній кастово-расистській формі.

Не можна не погодитись з думкою американського культуролога С. Хантингтона, директора Інституту стратегічних досліджень у Гарварді, висловленою ним нещодавно у праці, названій симптоматично **“Наступаючі зіткнення цивілізацій, або Захід проти решти”**: *“Світова політика вступає зараз у нову фазу, головним джерелом конфліктів у якій будуть не ідеологічні, не економічні, а культурні розбіжності”*.

Все тільки що висловлене добре ілюструється мовно-культурною ситуацією в сьогоденній Україні.

Всі ми, географічні мешканці України, є вихованцями великої, цілісної та неподільної культури східних слов'ян, яка дозріла ще в далекі ранньосередньовічні часи красою думки й діяння Київської Русі; тієї культури, яку сучасні українські націоналісти-самостійники, войовничо розвиваючи помилкову тезу М. С. Грушевського кінця ХІХ ст. [3], вважають лише українською [4], але котра насправді була синкретичною цілісністю, до якої українська, білоруська та руська обрядовість (тобто домострой, домоведення; до речі: які красиві та емні, образні слова, оббрехані за останні два сторіччя!) входили не підсумовуючими, а синтезуючими компонентами; тобто не існували окремо, у самодостатній автономній чистоті і водночас в абстрактному алогічному злитті (як, наприклад, Бог-Дух, Бог-Отець та Бог-Син у православному понятті “*Господь*”), а проявляли себе лише у взаємодії, взаємовпливі, взаємопроникненні, ба мали спільне світосприйняття через загальну праслов'янську мову. Духовною ж основою цієї цілісної, триєдиної культури стало православ'я (а не католицизм і не уніатська церкви, котрі зараз насильно поширюються в Україні), а засобом і джерелом самовідбиття стала російська мова [5].

Все це — усталені і навіть банальні істини, і якщо тут наголошується на них, то лише для того, щоб ще раз підкреслити: нерозумно й помилково, як це зараз робиться в Україні, глобальні, суттєві, філософські проблеми мови й культури підмінювати лінгвістичними дискусіями (та ще й поверховими) щодо термінів. Для істинного філолога немає наукової, тобто об'єктивної ваги полеміка щодо

того, називати яку-небудь мову самостійною чи національним варіантом або ж одним з говорів іншої. Немає тут об'єктивного сенсу тому, що на лінгвістичному рівні подібні спори вже давно вирішені: говір чи діалект стають національною мовою не тоді, коли починають обслуговувати державно-територіальне утворення, а тоді, коли у них з'явиться своя цілісна система з шести компонентів, злита в лінгвістичну єдність, яка буде забарвленою етнографічно (власною національною картиною світу) і через це відрізняти їх від інших говорів та діалектів; тобто коли з'являться свої фонетика, орфографія, лексика, морфологія, синтаксис, стилістика (стильове забарвлення лінгвістичної одиниці).

Ще раз треба акцентувати той факт, що всі ці компоненти зможуть виникнути лише тоді, коли у носіїв говору чи діалекту визріє особливе, окреме від інших соціальних спільностей світосприйняття. Саме воно і тільки воно, нове світосприйняття, породжує нову національну мову. Отже, поки сама практика, а потім і філологи, філософи, етнографи та інші вчені аргументовано, спираючись на об'єктивний, кількісно багатий та якісно вивірений соціально-побутовий матеріал, не доведуть, що українське сьогоденне світосприйняття суттєво відрізняється від російського та білоруського, всі розмови про українську мову як джерело української самостійної культури будуть пустим, але політично страхітливим міфом.

При цьому не можна не сказати про те, що в нашій державі ще не існує єдиної загальнонаціональної української мови, а функціонують чотири її варіанти, так звані регіональні діалекти: східноукраїнський (перенасичений русизмами), західноукраїнський (заполонений полонізмами, австріїзмами, романізмами і т. ін.), центральноукраїнський (яким можна писати тільки щирі та поетичні вірші, а не користуватися науково і буденно, бо йому бракує термінології та ситуаційних кліше), діаспорний (яким користуються проамериканські та проканадські засоби масової інформації і який відкидає українську мову майже на півтора-два сторіччя назад у добу її створення з її застарілістю й зашкарублістю).

Для справжніх вчених давно вже перестав бути парадоксом зовнішньо парадоксальний факт, коли одна мова “раптом” (звичайно, не в хронологічному розумінні, а в психологічному сприйнятті) перетворювалась на декілька різних національних мов: англійська в Англії,

США, Австралії та інших країнах — це одна мова за принциповими параметрами її як системи, хоча відзнаки, іноді значні, мають місце у вищезазначених шести мовних сферах. Але водночас — це різні національні мови зі своїми картинами світу; на Заході навіть віддають перевагу не термінам “англійська мова в такій-то країні”, як це робиться у нас, а термінам “англійська мова”, “американська”, “австралійська” тощо, тому що у носіїв цих мовленнєвих варіантів колишньої єдиної англійської мови під багаточасовим тиском національно забарвленої соціальної практики сьогодні вже відзначаються різні типи світосприйняття.

Аналогічна ситуація і з німецькою мовою як системою: вже на початку ХХ ст. австрійці, які ще “вчора” розмовляли літературною мовою, єдиною з німцями, почали вимагати називати свою мову вже не “німецькою”, а “австрійською”, бо виявилось “несподівано”, що австрійський склад розуму й душі, побудований на віросповіданні католицизму та синтезі багатьох культур від германської через романську до тюркської та слов’янської, гостро протистоїть менталітету німецьких розуму й душі, який випестувано противником католицизму лютеранством та однією германською культурою. Друга світова війна породила ще більш парадоксальну ситуацію: розподіл Німеччини на Східну та Західну потягнув за собою виникнення двох різних світосприймачь, а разом з ними і двох різних національних варіантів німецької мови (в НДР та ФРН).

Об’єднання двох Німеччин у 1990 році поки що не усунуло цієї світоглядної і, отже, лінгвістичної проблеми, а лише поглибило її, бо німецькі сьогоднішні політики використовують мову в цьому випадку не як джерело та засіб пізнання світу, а як прийом присилування, нав’язування буцімто єдиної німецької культури.

Теж саме роблять політики і в сучасній Україні. І вже не викликає сумніву думка про те, що псевдопроблему української мови як синоніму самостійної української культури накинута нам англомовна (та частково німецькомовна) українська діаспора не без матеріальної та ідейної підтримки могутніх всесвітніх антисоціалістичних, антислов’янських і антиправославних сил. Треба ще раз підкреслити, що саме українська діаспора, яку давно вже світоглядно перевиховано іншим мовним та культурним середовищем, у котрого мало точок зіткнення з нашою східнослов’янською культурою, спробує своєю англійованою, онімеченою та іншою псевдослов’янською свідомістю, а також своєю україно-

подібною мовою вкинути нас у катастрофічні лінгвістичні та політичні полеміки щодо того, як нам, географічним, тобто справжнім, щирим українцям, повернути їй, псевдоукраїномовній діаспорі, той “український рай”, де “садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть, плугатарі з плугами йдуть, співаючи йдуть дівчата, а матері вечерять ждуть”; той рай, який вона сама собі нафантазувала в своїй прекрасній (для неї!) американській та канадській далечині [6].

Крім накидування нам неплодних, але нас знесилоючих та роз’єднуючих полемік, щоб ми таскали для діаспори політичні (та й матеріальні) каштани з полум’я націоналізму, войовничу поведінку української діаспори не можна не знайти і в загрозливому засміченні української мови. Декілька років тому в газеті “Слово” було надруковано статтю молодого харківського історика І. Бондаря під крикливою назвою “Дух понови” про потребу повернення до справжньої, на думку Бондаря, української ментальності. При цьому автору статті важливо було ввести в усі мовленнєві сфери його тексту (орфографію, пунктуацію, лексику, граматику) будь-яку зміну, “понову”, за його термінологією, щоб усе в статті писалось, лунало й значило не “по-московитському”. Така бондарська “понова”, тобто псевдоукраїнська мова, призвела до того, що навіть доктор філологічних наук не зможе прочитати цю статтю без словника іноземних слів, та й з ним — навряд чи [7].

На жаль, — це не єдиний та й не самий гіркий приклад.

Так про який діалог культур, наприклад, діаспорної та східнослов’янської, західноукраїнської та східноукраїнської може йти мова, коли на практиці ведеться планомірне войовниче поглинання, витискування, руйнування другої першою?!

У цьому випадку неможливо, слідом за великим австрійським сатириком ХХ ст. К. Краусом, не вигукнути: “Господи, відпусти їм, бо знають, що чинять вони.” Але Краус перефразував так євангеліє від Луки [8], бо був культурологічним критиком європейської цивілізації і вірив, що вона загрузла у злі і вже не може бути покращена нічим, так що залишається або зруйнувати її, або ж постійно пробачати. В нашому ж випадку проблема криється зовсім в іншому: не в психології та етиці української діаспори та її вітчизняних однодумців і навіть не в моралі європейської цивілізації (якщо повернутися до глобальної проблеми цієї розвідки), а у філософії культури взагалі, у мові, у світосприйнятті, у принциповій неможливості діалогу культур.

Нещодавно я з превеликим задоволенням і з неменшою науковою турботою прочитав монографію шановного Валентина Григоровича Таранця “**Арії. Слов’яни. Руси**” [9], яка має безпосереднє відношення до тематики й проблематики мого повідомлення. І хоч я, на превеликий жаль, завжди зовсім далеко відстояв і відстою зараз від порівняльно-історичного мовознавства, через що я білою заздрістю заздрю авторам розвідок, у яких десятки і сотні прикладів щодо переходів та порівнянь праслів і прамов витанцьовують складний, стрункий, таємний, езотеричний танок, котрий є для мене чистою китайською грамотою, я все ж таки, читаючи цю книгу, зміг відчути, а місцями навіть побачити величезні енерговитрати її автора на кількісну аргументацію своєї концепції і на глибину, панорамність й дискусійність висловлених ним думок.

Вважаю, що В. Г. Таранець є одним з тих значних за якістю, але малих за рідкістю сучасних українських філологів (таких, як О. Б. Ткаченко, Г. П. Півторак та ін.), які об’єктивно доводять давнє твердження О. О. Шахматова (котре, до речі, згадує і сам В. Г. Таранець), що росіяни та українці “*в доісторичну епоху*” походили від різних племінних джерел. Але В. Г. Таранець йде ще далі: слідом за М. С. Грушевським з його “**Історією України-Руси**” кінця ХІХ ст. він відправляє недовговічних українців до праслов’ян і аж до аріїв, щоб зробити цих історичних немовлят старими батьками європейської цивілізації. Щоправда, він надає ту ж саму породжувальну місію і немовлятам-росіянам, хоч і гадає разом з другим великим у світі мовознавцем (другим — після Сталіна) Л. Д. Кучмою, що Україна — не Росія.

Я не можу погодитись з такими кінцевими висновками про постійну минулу і навіть сучасну різність українців і росіян як етносів, бо логіка наукової думки та історичної фактографії примушує мене стати на позицію того ж О. О. Шахматова у другій половині його твердження: хоч племінне джерело українців та росіян у доісторичну добу і *може* бути різним, та починаючи з Київської Русі вони стали *одним* етносом. Звичайно, якщо культуру Галичини оцінити як символ всеукраїнської, то дійсно можна побачити між галичанами та росіянами етнічні розбіжності. Але якщо згадати про теж українські Полтавщину та Дніпропетровщину, Запоріжжя та Донецьк, Харків та Луганськ, то вийде зовсім інша картина.

А факти самі по собі не значать нічого: на них можна побудувати будь-які системи в залежності від методологічної бази дослідника. Саме тому я уважно перечитав теоретичний розділ монографії В. Г. Таранця і знайшов там три “ключові” чинники, які дозволяють йому вільно плавати на наступних трьохстах сторінках, а мені — ставити їх під сумнів.

По-перше, він стверджує, що “силабема, або складофонема, являла собою реалізацію консонанта. Його супроводжував у складі голосний призвук невизначеного тембру (...). На користь останнього свідчать наукові дані про реконструкцію первинної системи голосних, в якій було протиставлення лише 'а' — 'не а” (с. 7). Дійсно, широко відомо серед лінгвістів, що, оскільки голосний у стародавніх мовах не мав своєї граматичної функції, його на письмі не фіксували. Але це зовсім не означає, що в мові він не мав семантики, а в мовленні — різних фонемних втілень. Про цю “двоїстість” голосних у стародавніх мовах (вони мали в мовленні смислорозрізняючу функцію, але на письмі не фіксувались, бо контекст цю функцію і так добре проясняв) говорить безліч фактів з історії загального мовознавства. Так, Мікеланджело зробив свого Мойсея з двома різками, і ніхто (навіть сам великий скульптор!) не помітив еретичної помилки: різки могли бути — за християнською міфологією — лише у диявола! Але провина тут лежить на перекладачеві Біблії латиною Ієронімі: це він, зустрівши на початку IV тис. н. е. у давногебрейському тексті Тори лише приголосні *crn*, підставив (якщо не помиляюсь) голосну “e” і прочитав *ceren* як “рогатий”, а повинен був підставити “a” (якщо не помиляюсь) і прочитати *saran* як “лучистий, променистий”. От і сприймався майже 12 століть святий батько іудеїв та християн як диявольська фігура! А В. Г. Таранець каже про безсемантичність голосних у стародавню добу. Хоча — ні, не зовсім: він і сам висловлює імпліцитно — аналогічно мені — думку, коли стверджує, що голосних було декілька — “a” та “не a”.

По-друге: він пише (с. 7), що “з розвитком мови-основи складофонемна структура змінилася на звукофонемну”. А чи не була “звукофонема” притаманна мовленню здавна (і отже, підсвідомості мовця), та на письмі (тобто у свідомості мовця) вона реалізувала себе значно пізніше? І тоді виходить, що ніякого “розвитку мови” не було, а відбувалась лише еволюція письма. Більш того: у В. Г. Таранця виходить,

що у добу, як він пише, *приголосних* (хоча, фізіологічно оцінюючи, її ніколи у дійсності не було, бо вимовити кількісно великий збіг приголосних фізично неможливо без використання голосної “змазки”) “*образів-понять*” не існувало, і лише у “*добу голосних*” (...) “*склад CV мав смислове значення і являв собою прості образи-поняття*”. А чи не виходить через таке твердження, що мова спочатку виникла без “*образів-понять*” і лише потім отримала їх. А що ж тоді означали для мовця “*необрази-поняття*” (чи “*образи-непоняття*”?) і як вони допомагали спілкуванню членів мовної громади?

По-третє, важко погодитись з максимою В. Г. Таранця, що “*давнє слово мало в собі два склади і становило собою первісно редуплікацію кореня, а з часом — коренескладання, в результаті чого утворювалися слова з двох різних коренів*” (с. 7). А чи не треба вважати, що редуплікація могла означати для логіки стародавньої людини не нове слово, а лише множину того явища, яке визначалося простим коренем? Отже, і логіка породження (становлення) мови, і фактографія стародавніх мов свідчать про те, що коренескладання було активнішим за редуплікацію, а також хронологічно одночасовим з нею. Так, перше речення давньоєврейської Тори (а йому майже 3,5 тисяч років!) має 7 слів, від односкладового до чотирьохскладового, і жодне з них не побудовано за принципом редуплікації: “*бэрэйишис боро злохим эс ха-шомаим вэес хоорец*” (*На початку створив Бог небо і землю*).

Вибачаючись перед В. Г. Таранцем за те, що я зі своїм, мовлячи народною мудрістю, “*свинячим рилом вліз до калачного ряду*” його наукової епархії, я все ж хочу щиро привітати його з талановитою науковою розвідкою, хоч її висновки здаються мені більш політичними, ніж науковими.

А може тільки такою і може бути сучасна українська філологія?

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Добролюбов Н. А. Темное царство // Добролюбов Н. А. Собрание сочинений. — М., 1962. — Т. 5.
2. Як колись занадто впевнено вважав М. М. Бахтін, діалог культур є головною умовою існування будь-якої цивілізації: Бахтин М. М. Литературно-критические статьи. — М.: Худож. лит., 1986. — С. 507–508.
3. Цю тепер вже войовничу сьогоденну моду на пошук української країни там, де вона не могла принципово виникнути навіть як ідея, бо не було для неї ані матеріальних підстав (тобто українського народу), ані політичних (тобто української економіки

- та дипломатії), ані культурних (тобто поширеного продукування українського етносу), М. С. Грушевський ввів у першому томі своєї “Історії України-Руси” (1898), коли, ведучи мову про виникнення людських поселень на території України, він, алогічно змішуючи два зовсім різних поняття “народ України” і “народ на терені України”, заявив, що саме український етнос жив на території України “з таких часів, в які ніяка історія не сягає” (Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 1. — К. : Перша спілка, 1913. — С. 81). Правда, наукове чуття та академічна сумлінність не дозволили М.С. Грушевському безапеляційно стверджувати, що так і тільки так воно і було. Він висловився занадто дипломатично: “*можемо з найбільшою правдоподібністю вказати, що...*” (там само).
4. Иванов Я. Будьмо, потамки атлантов // Истеблишмент. — 2005. — № 39, 20.09. — С. 22: “*И может статься, что Россия так и останется праматерью слонов, а мы будем вести счет своей державы Украины от Атлантиды*”, которая “*располагалась на землях Запорожской области*”, “*11500 лет назад*”.
 5. Прихильники іншого підходу до виникнення української мови не бажають бачити в ній наслідок складного процесу новітньої історії XIX–XX0 ст., а відносять її початки у далеке, майже доісторичне минуле. Так, Ю. Шилов заявляє, що українська мова є найстародавнішою мовою світу, бо нараховує 6 тисячоліть (Ш. Ю. Валентин Даниленко — дослідник писемної традиції в Україні // Український світ. — 1994. — № 3–4. — С. 30). Так, автори колективної монографії про початки української культури стверджують, що перші українські колядки про світобудову (тобто про розумові складні філософські проблеми!) виникли ще 14 000 років тому (Культурне відродження в Україні. — Львів : Астериск, 1993. — С. 10), хоча, за найоб’єктивнішими даними українських геологів, людина розумна (поки що не ширій колядковий українець, а лише вчорашня мавпа!) виникла на терені України тільки з 8-го тисячоліття до нашої ери (Мороз С. А. Геологічні передумови виникнення українського етносу // Український світ. — 1994. — № 3–4. — С. 7).
 6. Руйнуючу політику української діаспори усвідомлювали справжні ширі українці завжди: так, київська газета “Всеукраинские ведомости” з гнівом писала ще у 1995 році, що діаспора видає за українську літературу лише твори представників діаспори (Поэзия, рассеченная пополам // Всеукраинские ведомости. — 1995. — 3 января. — С. 11).
 7. Детальніше щодо засмічення сучасної української мови дивись статті саме її “засмічників”, які використовують лексеми “*фундація*” замість “*фонд*”, “*імпреза*” замість “*зустріч*”, “*аналіза*” замість “*аналіз*”, “*опінія*” замість “*громадська думка*”, неукраїнське новомодне середньоязикове дзвінке “*г*” замість чудового давньоукраїнського задньоязикового “*г*”, англійський звук “*ou*” (*воук*) замість українського “*в*” (*вовк*) тощо (Рудницький Я. Цінна праця доктора Петра Цимбалістого // Науковий збірник Українського Вільного Університету. — Мюнхен, 1992. — С. 335; Кабайда А. Чи буде Чечня незалежною республікою // Українське слово. — 1994. — 15 груд. — С. 10; Шаян В. Віра забутих предків // Український світ. — 1994. — № 3–4. — С. 1; Фоменко Б. Реабілітуємо повністю літеру “*г*” // Березіль. — 1994. — № 3–6. — С. 168–170).
 8. Євангеліє від Луки, розділ 23, вірш 34.
 9. Таранець В. Г. Арії. Слов’яни. Руси: Походження назв *Україна* і *Русь*. — Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. — 296 с.